

Şarkikaraağaç Yöresi Geçiş Dönemi Folkloru: Doğum İnanış, Uygulama ve Ritüelleri*

Şarkikaraağaç District Transition Period Folklore: Birth Beliefs, Practices, And Rituals

ÖZET

İnsan sosyal bir varlıktır ve çevresinden ayrı düşünülmediği gibi çevresinden ayrı da davranamaz. Ait olduğu toplumun inanış ve ritüellerini benimseyen, uygulayan ve gelecek kuşaklara aktaran bireyin yaşamında önemli geçiş dönemleri vardır. Doğum, evlilik ve ölüm olarak adlandırılan bu geçiş dönemleri, bireyin yeni durumuna uyum sağlaması adına birtakım inanış ve uygulamaları da beraberinde getirir. Bireysel ve toplumsal anlam ve işlevleri olan bu inanış ve uygulamalar, kültürün oluşumunda önemli bir yere sahiptir.

Yaşamın içindeki insan üzerinde çok büyük etkileri olan geçiş dönemi gelenek, inanış ve uygulamalarının gelecek kuşaklara aktarılması, somut olmayan kültürel mirasın korunarak yaşatılması adına önemli bir adımdır. Geçiş dönemlerinden ilki olan doğum fiziksel ve biyolojik bir olgu olmakla birlikte aynı zamanda kültürel ve sosyal bir durumdur. Dünyaya yeni gelen bebek bakıma ve korunmaya muhtaçtır. Bebeğin gözlerini açtığı yaşama ve ait olduğu topluma tutunabilmesi anneye bağlıdır. Anne ve bebeği bekleyen bu uyum süreci ve ait oldukları topluma dahil oluşları inanış, uygulama ve ritüeller aracılığı ile gerçekleştirilir.

Bu çalışma, Isparta'nın Şarkikaraağaç ilçesindeki insan hayatının başlangıcı olan doğum ile ilgili inanış ve uygulamaları tanımlamayı ve bu uygulamaları değerlendirmeyi amaçlar. Çalışmada konuyla alakalı çeşitli inanışları tespit amacıyla kaynak kişi görüşlerine başvurulmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen veriler ışığında, adet ve inanışların bir kısmının günümüzde halen eskisi gibi, bir kısmının çeşitli değişimlere uğrayarak yaşatılmakta olduğu bir kısmının ise tamamen ortadan kalktığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Somut Olmayan Kültürel Miras, Şarkikaraağaç, Geçiş Dönemi, Doğum, İnanış, Ritüel

ABSTRACT

Human is a social being and cannot act separately from his environment as well as cannot be thought of separately from his environment. There are important transition periods in the life of the individual who adopts, implements and transfers the beliefs and rituals of the society to which he belongs to future generations. These transition periods, called birth, marriage and death, bring along some beliefs and practices to adapt to the new situation of the individual. These beliefs and practices, which have individual and social meanings and functions, have an important place in the formation of culture.

Transferring the traditions, beliefs and practices of the transition period, which have great effects on the human being in life, to future generations, is an important step in maintaining the intangible cultural heritage. Birth, which is the first of the transition periods, is a physical and biological phenomenon, but it is a cultural and social situation. The newborn is in need of care and protection. It is up to the mother to live and hold on to the society to which the baby belongs. This adaptation process waiting for the mother and the baby and their inclusion in the society they belong to are realized through beliefs, practices and rituals.

This study aims to define the beliefs and practices related to birth, which is the beginning of human life in Isparta Şarkikaraağaç district, and to evaluate these practices. The study consulted the opinions of the source persons to determine various beliefs related to the issue. The data obtained as a result of the study show that some of the traditions and beliefs are still as before, some are kept alive by undergoing various changes and some are completely disappeared.

Keywords: Culture, Intangible Cultural Heritage, Şarkikaraağaç, Transition Period, Birth, Belief, Ritual

GİRİŞ

Şarkikaraağaç ilkçağdan günümüze çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış, önemli kültürel dokuları mevcut bir yerleşim yeridir. Varlık gösteren her toplum ilçenin bugün sahip olduğu kültürel yapının mimarı konumundadır. İlçe Isparta- Konya karayolu üzerinde bulunmaktadır. Isparta iline 120 km, Konya İline 145

Hamdiye Deniz Yıldırım¹

How to Cite This Article

Yıldırım, H. D. (2023). "Şarkikaraağaç Yöresi Geçiş Dönemi Folkloru: Doğum İnanış, Uygulama ve Ritüelleri", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(69): 3025-3031. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.68531>

Arrival: 24 January 2023
Published: 28 March 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Bu Makale 2011 yılında TÜBİTAK tarafından desteklenen "Şarkikaraağaç Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir İnceleme" adlı 2209 Üniversite Öğrencileri Yurt İçi/Yurt Dışı Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında ulaşılan verilerle hazırlanmıştır

¹ Doktora Öğrencisi., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı ABD, Muğla, Türkiye

km mesafede olup her mevsim ulaşım mümkündür. İlçede merkez belediyesi dâhil olmak üzere 3 belediye, 26 köy ve 1 köye bağlı 1 mahalle (Gedikli Köyü- Kumluca Mahallesi- Mada Adası) bulunmaktadır. Merkezde 8, beldelede 8 olmak üzere toplam 16 mahalle mevcuttur. İlçede idari teşkilatlanma yeterli düzeydedir. III. Kılıçarslan devrinde Miladi 1203 yılında Türk yurdu haline getirilen ve o dönemde adı “Karaağaç” olan ilçemiz, Denizli yöresi Kütahya Eyaletine bağlıyken, şimdiki Acıpayam’ın “Garbikaraağaç” olarak anılmasından dolayı, İlçemize Hamitoğulları döneminde “Şarkikaraağaç” adı verilmiştir. İlçenin adındaki "şarkî" sıfatı "doğuya ait, doğuda" mânâsına gelir. Karaağaç isminde Denizli iline bağlı bir ilçe daha bulunması, bundan dolayı da herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için biraz daha doğuda olan Isparta'ya bağlı Karaağaç'a "şarkî", batıda olan Denizli'ye bağlı Karaağaç'a da "garbî" (batıya ait, batıda) sıfatı konulmuştur. Ancak sonraki yıllarda Denizli'nin Garbî Karaağaç'ı, adını Acıpayam olarak değiştirmiştir. Isparta'ya bağlı Karaağaç'ın önündeki "şarkî" kelimesi ise kaldırılmadan bugüne kadar kullanılmaktadır. Şarkikaraağaç, Yalvaç Karaağaç'ı olarak Yalvaç kazasına bağlı bir nahiye iken 1863 yılında İlçe olmuş, 1878 yılında Isparta Vilayetine bağlanmıştır. İlçe statüsü Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir (<http://www.sarkikaraagac.gov.tr/genel-bilgiler>).

İnsan yaşamı önemli dönüm noktalarıyla şekillenir ki bu dönüm noktaları doğum, evlenme ve ölümdür. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır (Örnek 2000: 131). Her geçiş döneminin kendine özgü tören, ritüel, uygulama, inanış ve kaçınmaları vardır. Kendine özgü tüm bu pratikler ait olduğu kültürü gözler önüne sermektedir. Şarkikaraağaç halk kültüründe geçiş dönemi ile ilgili inanmalarda Türk kültürünün eskiye dair izlerine bağlılığı görülmektedir. İncelendiğinde eski Türk kültürünün kabulleri zaman zaman eksilerek de olsa günümüzde halk tarafından benimsenip sürdürülmektedir. Benimsenmenin yanında kutsiyet kazandırılmaya çalışılmış ve İslamiyet’in gereği olduğuna inanılarak uyulması zorunlu hale getirilmiştir. Bu çalışmada geçiş dönemi olarak adlandırılan adet, inanma ve pratiklerin “doğum” başlığı konu edilmiştir.

DOĞUM

Doğum toplumlarda mutlu bir olay olarak karşılanmaktadır. Kadının toplum içerisindeki yerini sağlamlaştırdığı gibi “anne” sıfatıyla saygınlık kazanmasını sağlarken erkeğin de “baba” sıfatını almasıyla dostları ve yakınları arasında saygınlığını arttırdığı gibi evlat sahibi olan erkeğin geleceğe güvenle bakmasını da sağlamaktadır (Örnek 2000: 132). Doğumun bir “geçiş” olması sebebiyle çevresinde çeşitli inanç, uygulama ve kaçınmalar toplanmaktadır. Bu pratikler annenin zaman zaman da babanın hamilelik öncesinden itibaren birtakım kuralları yerine getirmesini zorunlu kılar. Bu çalışmada, Şarkikaraağaç yöresi doğum inanışları, ritüel ve uygulamalardan yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenler üç ana başlıkta incelenmiştir. Doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası ana başlıkları kendi içlerinde alt başlıklara ayrılarak açıklanmıştır.

Doğum Öncesi

Toplumun en küçük yapı birimi ve temel unsuru olan aile anne, baba ve çocuklardan oluşur. Çocuk, kadın ve erkeğin aile olabilmesi adına sahip olunması gereken önemli bir unsurdur. Türk toplumunda çocuk sahibi olamayan kadın ve erkeğe bakış olumlu yönde değildir. Oğuzların yaşamından izler taşıyan Dede Korkut Hikâyeleri’nden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda Bayındır Han’ın düzenlediği toyda oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa, oğlu kızı olmayanı ise kara otağa kondurması ve bu ayırmada kara otağa layık görülen oğlu kızı olmayanı Tanrı Teala’nın beddua ettiğinin (Ergin, 2009) ifade edilmesi çocuksuz bireyin toplum dışına itildiğini ortaya koyduğu gibi otağların renkleri aracılığıyla da bireylerin statülerinin çocuk sahibi olmak ve sahip olunan çocuğun cinsiyeti doğrultusunda belirlendiğini göstermektedir. Türk halk kültürünü yansıtan bir diğer halk edebiyatı ürünü olan atasözlerinde “Doğurmayan kadınsa çebici olan keçi yeğdir” (Kadirzade, 2005:13) “Oğlanı kızı olmayan avrattan, eski hasır yeydir” ve “Çocuksuz kadın meyvesiz ağaç gibidir” (<https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/14.php>) ifadelerine rastlanmaktadır. Kadının meyvesiz ağaca benzetilmesinin yanı sıra eski bir hasırdan ve çebici olan bir keçiden daha kıymetsiz olduğunun ifade ediliyor olması kusur olarak görülen çocuksuzluğun çoklukla kadına atfedildiğini de ortaya koymaktadır. Geçmişten günümüze kusur olarak görülen çocuksuzluğa karşı toplum kendi içinde çeşitli çözümler bulmaya çalışılmıştır. Şarkikaraağaç yöresinde de kısırlığı gidermek ve gebe kalmak adına tıbbi sağaltma, halk hekimliği uygulamaları ve dinsel-büyüsel nitelikte çözüm önerilerine rastlanmaktadır. Söz konusu öneriler ve uygulamalar aşağıda alt başlıklar halinde ifade edilmektedir.

Kısırlığı Giderme- Gebe Kalma

Şarkikaraağaç'ta kısırlığı gidermek ve gebe kalmak için modern tıbbı başvurulduğu gibi geleneksel yöntemler bağlamında kız ve erkek henüz küçük bir çocukken dahi çeşitli pratik ve sakınmaların var olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu sakınma ve pratikleri üç başlıkta inceleyebiliriz.

Tıbbi Sağaltma(KK2, KK4, KK8, KK9)

Şarkikaraağaç'ta tıbbi sağaltma için hastane, alanında uzman hekim ve ebelere başvurulmaktadır.

Halk Hekimliği- Geleneksel Sağaltma (KK1, KK3, KK5, KK10)

Şarkikaraağaç'ta gebe kalmak isteyen kadına yönelik uygulamalardan biri, ebe gömeci otunun kaynatılması ve kadının kaynayan otun buğusuna oturtulması şeklindedir. Göbek çektirme işlemi de yine gebe kalmak isteyen kadına yönelik uygulamalardan bir diğeridir. Gebe kalmak isteyen kadının göbeğinde mısır koçanı döndürülerek yerinden oynadığına inanılan göbek yerine getirilmiş olur ve son olarak göbeğe sabun sarılarak göbeğin tekrar kayması engellenir. Yakı ismi verilen bantların bele yapıştırılması da halk hekimliği uygulamalarından biridir. Kısırlığı giderme amacıyla erkeklere çeşitli özel gıdaların yedirilmesi erkeklere yönelik uygulama olarak yöre halkı tarafından ifade edilmektedir.

Dinsel-Büyüsel Nitelikte Olanlar (KK1, KK2, KK3, KK5, KK7, KK10)

Kısırlığı ortadan kaldırmak amacıyla ilçe merkezi ve köylerde bulunan yatır ve türbelere ziyarete gidilip kanlı ve kansız kurbanlar adanarak çocuk sahibi olmak için dualar edilir. Kısırlığı ortadan kaldırmanın yanı sıra hamileliğin düşükle sonuçlanması, gerçekleşen doğumun akabinde yaşanan bebek ölümlerinin engellenmesi amacıyla büyücü ve hocalara gidilerek muskalar yazdırılır. Türbe ve yatır ziyaretlerinden ayrı olarak yörede bulunan ulu ağaçlara bez bağlanır ve dilekler dilenir. Ağaçlara bez bağlama uygulaması eski Türk inanışlarındandır. Günümüzde Şarkikaraağaç'ta bir tür dilek duası olarak karşımıza çıkar. Eski Türk inanışlarında yer alan ölüden medet umma ise yatır ve türbe ziyareti olarak günümüze sirayet etmiş ve İslami bir hal almıştır.

Aşerme (KK1, KK2, KK4, KK6, KK8, KK9)

Aşerme, hamileliğin belli bir döneminde gebe kadında görülen bir haldir. Deyimin aslı aş yeme, şeklindedir ve yiyecek şeylerden tikslenme anlamına gelir fakat yermek fiilinin zamanla anlam değiştirerek "yükü kadının bazı yiyecekleri canının çekmesi ve o yiyecekleri yemekten kendini alıkoyamaması" anlamıyla kullanılmıştır (Boratav, 1999: 146). Şarkikaraağaç'ta hamilelik boyunca yiyecek ve içeceklerle ilgili çeşitli inanmalar ve uygulamalar mevcuttur. Hamile kadının canının her çektiği geciktirilmeden yedirilmeye çalışılır aksi takdirde çocuğun herhangi bir uzvunun eksik olacağına inanılır. Hamile kadının tatlı yiyecek ve içeceklerle yoğun bir düşkünlüğü olursa bebeğin erkek olacağı ekşi yiyecek ve içeceklerle düşkünlüğü olursa da bebeğin cinsiyetinin kız olacağına inanılır. Hamile kadın, aşerdiği ve yediği yiyeceklerden özellikle kırmızı renklilerinde ellerinin bulaşığı ile vücudunda herhangi bir noktaya dokunursa, bebeğin vücudundaki aynı noktada yenilen yiyeceğin şekline benzeyen bir leke oluşacağına inanılır (Çilek, domates, ciğer vb.). Aşerme sürecinde yiyecek ve içeceklerin yanı sıra çiçekler ile ilgili inanma ve dolayısıyla kaçınmalar da mevcuttur. Aşeren kadın gül koklarsa doğacak çocuğun herhangi bir yerinde gül beni olacağına inanıldığı için hamile kadının gül koklamasına izin verilmez (Göde 2005: 197).

Bebeğin Cinsiyetinin Tayini (KK2, KK4, KK5, KK8, KK9, KK10)

Hamilelik boyunca bebeğin cinsiyetinin ne olacağı sorusu akıllardadır ve yörede bunu tespit için çeşitli pratikler ve inanmalar vardır. Hamile kadının büyüyen karnının şekli cinsiyet tayininde önemli bir veridir. Gebe kadının karnı öne doğru sivri ise bebeğin erkek yanlara doğru geniş ve yayvan ise kız olacağına inanılır. Annenin yüzünde lekelenmeler oluştu veya önceki haline oranla çirkin bir simaya sahip olmaya başladı ise bebeğin kız yüzünün eskiye oranla parladığı ve güzelleştiği görülürse bebeğin erkek olduğuna inanılır. Bu değişimin gerekçesi olarak ise kız bebeğin annenin güzelliğini aldığına dair inanıştır. Gebe kadının karnı henüz büyümeden cinsiyet tayini için gebe kadının haberi olmadan iki yastık yan yana yerleştirildikten sonra birinin altına makas diğerinin altına da bıçak koyulur. Odaya çağrılan gebe kadından birine oturması istenir, kadın eğer bıçak olan yastığa oturursa bebeğin erkek, makas olana oturursa kız olacağına inanılır. Bebeğin cinsiyetinin tayinine dair yöre halkının ifade ettiği son uygulama, gebe kadının göbeği üzerinde kendine ait saç teline yine kendine ait alyansının takılarak döndürülmesi uygulamasıdır. Saç teline takılmış haldeki yüzük kendi etrafında daireler çizerse bebek erkek şayet yüzük titrer veya sekmeye başlarsa bebeğin cinsiyetinin kız olduğuna inanılır.

Gebe Kadının Kaçınmaları-Uygulamaları

Gebe kadın hamilelik boyunca kendisinin ve bebeğin iyiliği açısından bazı durum ve davranışlardan kendini ve bebeğini sakınırken bazı davranışları ise özellikle yapmaya çalışmaktadır.

Kaçınmalar (KK2, KK4, KK9)

Hamilelik boyunca yapılmaması gereken davranışların başında gebe kadının ağır kaldırmaması ve ölüye bakmaması gelir. Anne karnındaki bebeğin görülen canlıya benzeyeceğine dair inanış sebebiyle gebe kadın, çirkin addedilebilecek canlılara bakmamalı, bakmak durumunda kaldığında ise her seferinde “aklımda” diyerek bebeğinin sağlıklı olmasını dilemelidir. Özellikle aşerme döneminde çok istediği gıdaları yerken vücudunun herhangi bir yerini kaşımamalı, dokunmamalı ancak kaşdı ve dokunduysa “aklımda” demelidir. Zira inanışa göre yediği gıda maddesinin renk veya biçiminin izi annenin kendi vücudunda dokunduğu aynı yer olmak suretiyle bebeğin de vücudunda oluşacaktır. Kaçınmalar, doğmamış bebeğin ahlaki yapısını ve doğum sonrası yaşam süresini de şekillendirir niteliktedir. Gebe kadın, izinsiz herhangi bir gıda maddesi yememelidir, yemesi durumunda bebeğinin hayırsız bir evlat olacaktır. Gebe kadının hamilelik boyunca saç kestirmesi yasaktır çünkü inanışa göre gebe kadın saç kestirirse bebeğin ömrü kısılır.

Uygulamalar (KK1, KK3, KK5, KK7, KK8, KK10)

Gebe kadın bebeğinin sağlıklı ve güzel olması için güzel kişilere bakar, sağlığına daha fazla dikkat eder ve önceye oranla dahi iyi beslenmeye çalışır. Bebeğin görünüşü üzerinde etki edebilmek adına yöre halkının meyvelerden yararlandığı görülmüştür. İnanışına göre gebe kadın çokça ayva yerse bebek gamzeli olacaktır.

Doğum Sırası (KK8, KK10)

Doğum sancıları başlayınca akla gelen ilk şey doğumun kolay ve başarılı geçmesidir. Anadolu Türklerinin geleneklerinde çeşitli doğurma yöntemleri mevcuttur. Oturarak, diz çökerek veya çömelerek, yatarak, elleriyle ipe asılarak doğum gibi farklılıklar hamile kadının duruşuna, kullanılan aygıtlara ve yaptırılan hareketlere göre bölgeden bölgeye değişim gösterir (Boratav 1999: 148). Yöre halkı doğum sırası uygulamalarına dair üç uygulamadan bahsetmiştir. Uygulamalardan ilki halk arasında, Meryem Ana otu, Meryem Ana Eli ve Fatma Ana otu gibi isimlerle anılan ot ile ilgilidir. Doğum başladığında kuru haldeki yumru küçük ot bir bardak suyun içine konulur. Ot suyu içine çeker ve çektikçe açılmaya başlar. Ot genişleyip açıldıkça kadının da rahminin açılacağına ve doğumunu kolay bir şekilde yapacağına inanılır. Bardakta genişleyen otun suyu içildiğinde, ot yeniden kapanmaya başlayacaktır. Doğum yapan kadının da rahmi bu ot gibi yeniden kapanıp kısa zamanda iyileşmesi sağlanacaktır (Göde ve Ertürk, 202: 125). Yörede doğumun başladığı anda gebe kadının annesine haber verilmez zira gebe kadının annesinin haberi olduğu zaman doğumun zor olacağına inanılır. Doğum sırasındaki uygulamalarının sonuncusu, doğum yapan kadının saçları ile terinin silinmesidir. Bu işlemin hamilelik süresince kadının yüzünde oluşan lekeleri gidereceğine inanılır.

Doğum Sonrası

Göbek Kesme- Yıkama- Tuzlama (KK5, KK7, KK8, KK10)

Çocuğun gözlerini yeni açtığı dünyada korunması ve geleceğinin olumlu yönde etkilenebilmesi için yapılan işlemler vardır. Doğumun gerçekleşmesine yardımcı olan ebe, yeni doğan bebeğin damağını üç kez kaldırır. Doğan bebek kız ise yanakları al al olsun diye göbek kordonunun kanı yanaklarına sürülür. Yeni doğan bebek sabırlı olsun diye doğduğundan itibaren üç ezan vakti geçene kadar annesini emmesine izin verilmez. Bebek doğduğunda yıkanır ve teri kokmasını diye tuzlanır. Şeker ve su ile yapılan karışım, doğumu takip eden birkaç gün boyunca çay kaşığı ile birer damla bebeğin ağzına damlatılır, yöre halkı bu uygulamanın yeni doğan sarılığını bertaraf ettiğine inanmaktadır. Hazırlanan aynı şekerli su bebek memeyi tutmadığı zamanlarda anne memesine sürülerek bebeğin memeyi tutmasına da yardımcı olur. Çocuğun “eşi” veya “sonu”na çocuktan bir parça gözüyle bakıldığı için hayvanların ulaşamayacağı derinlikte bir çukur kazılarak bu eş-son gömülür. Bebeğin göbeği, ileride hayırlı evlat olası yahut başarılı, okumuş bir birey olması için okul veya cami bahçesine gömülür.

Lohusalık- Lohusa Ziyareti (KK2, KK4, KK8, KK9, KK10)

Yeni doğum yapmış kadına “lohusa” adı verilir ve lohusanın doğumdan itibaren kırk gün her türlü belaya ve hastalığa karşı savunmasız olduğuna inanılarak onu korumak için yapılan uygulamalar vardır. Lohusa kadın ve bebeği kırk gün evden dışarıya çıkarılmaz. Lohusaya soğuk herhangi bir yiyecek ve içecek yedirilip içirilmez. Yeni doğan bebeğin cesaretli olması için lohusaya doğum yaptığı gün ciğer yedirilir. Lohusanın doğumdan kaynaklı acı ve ağrılarını aldığına inanıldığı için “palize” adı verilen, şeker, su ve nişastadan yapılmış yiyecek ılık olarak yedirilir. Doğum sonrası lohusaya süt, güç ve kuvvet olsun diye haşlanmış pirinçten “pirinç lapası” üzerine eritilmiş tereyağı dökülerek yedirilir. Lohusanın sütü çekilmesin diye olumsuz herhangi bir konu

kendisine aktarılmaz. Lohusa ve bebeğin yastıklarının altına kötü ruhlardan koruması için demir bıçak koyulur. Bebek sarılık hastalığına yakalanmasın diye annenin başına, bebeğin de yüzüne al yazma örtülür ve bebeğin yattığı yere miras olduğu bilinen altın takılır. Bebeğin doğumunu hayırlamak için gelen misafirler bebek erkek ise lohusaya mum getirirler ve yeni anne de misafirlerinin mum hediyesine karşılık mendil hediye eder. Yeni doğan bebek ile aynı sürede doğmuş olan bir başka bebek bir araya getirilmez. Kırk günleri birbirine aşağı yukarı eş olan bebeklerin ve annelerinin bir araya getirilmesinin bebeklerin “aydeş” olmasına yani sürekli ağlayıp yemeden içmeden kesilmesine sebep olacağına inanılır. Henüz kırkı çıkmamış bir bebek ile annesi yeni doğan başka bir bebeğin olduğu eve misafir olarak giderse yanında kendi evinden aldığı bir dikiş iğnesini götürüp ev sahibi yeni doğum yapmış annenin evindeki bir dikiş iğnesiyle değişir. Buna iğne değişme denir ve değişilen iğnelerin bebekleri aydeş olmaktan koruduğuna inanılır. Bebek görmeye gelen misafirler içerisinde regl dönemi içerisinde olan kişinin bebeğe bakması istenmez. Aksi takdirde bebeğin yüzünde kızarıklıklar oluşur ve “al basması” adı verilen hadise gerçekleşmiş olur. Düğün evinden gelen kişinin kırklı bebeğin yanına gitmesine izin verilmez, gitmek mecburiyeti var ise önce bir başka eve girip daha sonra bebeğin evine gitmesi istenir. Kırkı çıkana kadar bebeğin kıyafet ve bezleri asla dışarıda bırakılmaz. Emziren kadının canının çektiği bir şeyi yiyememesi durumunda yahut herhangi başka bir sebepten göğsünde şişlik, ağrı ve ateş meydana gelir. Söz konusu rahatsızlığın tedavisini ocaklı kişiler yapabildiği gibi onlardan aldığı bilgiyle emziren anne kendisi de yapabilir. Uygulama şöyledir; gusül abdesti alınır, ıslak saçla tuvalete girilir ve saçlar şişen göğsün üzerine getirilerek taranır ve tarakla üç defa göğse vurularak ‘umdu vurdu’ denilir ve dökülen saçlar tuvalete atılır. Hastalık buradan çıkarılır. Sabaha kadar şişen göğüs iner, ağrı diner ve anne rahatlar (Göde ve Ertürk, 2021: 125).

Kırk Basması (KK1, KK3, KK5, KK7, KK8, KK10)

Doğumdan itibaren kırk günlük süre içerisinde lohusa ve bebeğin yakalandığı hastalık, maraz gibi durumlara verilen genel ad kırk basmasıdır. Kırk gün boyunca lohusa ve bebeği evden dışarıya çıkarılmamaya çalışılır. Aynı zamanda doğan bebekler kırk gün boyunca birbirlerinin evine götürülmez aksi takdirde kırk basacağı ve ev sahibi olan bebeğin “aydeş” olacağına inanılır. Aydeş olan bebek her geçen gün kilo kaybeder, uyumakta ve yemekte güçlük çeker, gelişimi neredeyse durma noktasına gelir. Aydeş olan bebeğin iyileştirilmesi için bazı pratikler söz konusudur. Aydeş pişirme ocağı olarak bilinen ocağa hastalanan çocuk götürülür. Saç ayağı üzerine bebeğin sığacağı büyüklükte bir tencere koyulur ve altına odun koyularak temsili bir pişirme işlemi gerçekleştirilir. Ocaklı kişi bebeği alarak tencere içine yatırır, bebeği götüren kişi sorar “ne pişiriyorsun?” ocaklı cevap verir “aydeş pişiriyorum.” Getiren kişi tekrar sorar “pişirebiliyor musun?” ve ocaklı kişi cevap verir “ evet pişiriyorum” bu konuşma üç kere tekrar edilir. Bebeği getiren kişi ocaklıya “arılık” adı verilen bir miktar para verir. Tenceden çocuğu kucağına alan kişi hiç arkasına bakmadan evine gider. Aydeş olan bebeği iyileştirmek için uygulanan bir diğer pratik ise “aydeş yıkama”dır. Aydeş yıkama ocağı adı verilen yere götürülen bebek bir leğen içerisinde ılık su ile bebeğin yıkanması şeklinde gerçekleştirilir. Diğer uygulamada olduğu gibi bebeği getiren kişi ocaklıya sorar “ne yıkıyorsun?” ocaklı cevap verir “Aydeş yıkıyorum” bu soru ve cevap üç kere tekrar edilir ve yıkanan bebek temiz havluya sarılıp temiz kıyafetler giydirilerek arılık verilmesi sonrası arkaya bakılmadan eve götürülür.

Sarılık Süpürme (KK7, KK8, KK10)

Sarılık süpürme işlemi doğum sonrası sarılık hastalığına yakalanan bebek tedavi edilmek amacıyla büyükleri tarafından bu konuda el almış kişinin eve çağırılması ile gerçekleşen bir uygulamadır. Sarılık olan bebeğin üzeri bir örtü ile örtülür ve eve çağırılan kişi elinde çalı süpürgesi ile evi süpürmeye başlar. Hane halkından biri sorar “ ne süpürüyorsun?” kadın cevap verir “ sarılık süpürüyorum” yine sorarlar “süpürebiliyor musun?” kadın cevap verir “ süpürüyorum tabi” bu konuşma üç kere tekrarlanır. Tüm evi süpürerek evin dış kapısına gelen kadın çalı süpürgesini kapının dışına bırakır ve evden ayrılır. Bu işlem ardı ardına üç gün gerçekleştirilir. Üçüncü günün uygulaması tamamlanınca işlemi yapan kadına arılık verilir.

Al Basması (KK1, KK2, KK6, KK8, KK10)

Çocuk ve özellikle lohusa için en önemli tehlike “albastı, al-karısı, al-anası” diye adlandırılan olağanüstü bir varlık olduğuna inanılan varlıktır (Boratav, 1999:154). Şarkikaraağaç yöresinde alışılmışın dışında bir al basması hadisesi mevcuttur. Al karısının hasta etme özelliği daha da somutlaştırılıp bir takım değişimlere uğrayarak gerçek dünya insanına atfedilmiştir. Bilindik al karısının daha çok lohusa üzerinde olumsuz etkisi söz konusu iken ilçedeki inanmada bebeğin zarar gördüğü görülmüştür. Regl döneminde olan bir kadının kırkı çıkmamış bebeği görmesi istenmez aksi takdirde bebeğin yüzünde kırmızı lekeler oluşacağına inanılır ve bu duruma al basması denir. Korunmak için regl döneminde olan kimseler asla bebeğin yüzüne baktırılmaz. Al basması durumunda temizliğine dikkat edilerek tıbbi çözümler bulunur.

Kırklama İşlemi (KK2, KK5, KK7, KK8, KK10)

Yeni doğan bebeğin doğumundan sonraki yirminci günde “gecesi gündüzü kırk” denilerek ilk kırklama işlemi yapılır ve mecbur kalınırsa bu kırklama işlemi sonrası ilk defa evden dışarı çıkarılır. İkinci kırklama işlemi de doğumu takip eden kırkıncı günde gerçekleştirilir. Kırklama işlemi bebeğin yıkanması şeklinde gerçekleşir. Yıkanacağı suyun sıcaklığı ayarlanır ve içerisine delinen bir yumurta ile kırk defa ölçülerek su eklenir. Suyun içerisine miras kalmış olduğu bilinen altın, ayrık otu, çivi, kırk adet taş ve metal para atılır. Bebek bu su ile yıkandıktan sonra ömrü uzun olsun diye uzak bir yere misafirlige götürülür.

SONUÇ

Bu çalışmada insan yaşamının önemli dönüm noktaları olan ve halk biliminde “geçiş dönemleri” olarak adlandırılan doğum, evlenme ve ölüm üçlemesinin doğum basamağı Isparta ili Şarkikaraağaç ilçesi özelinde incelenmiştir. Geçiş dönemlerden doğum, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üçe ayrılmıştır ve araştırmalar sırasında Şarkikaraağaç yöresinde doğumla ilgili inanış ve uygulamaların çeşitliliği gözlemlenmiştir.

Doğumla ilgili inanış ve uygulamaların kısırlığı giderme ve gebe kalmaya yönelik uygulamalarının kadını merkeze aldığı ve yöre kadınlarının söz konusu uygulamaları kuvvetli bir inançla yerine getirdiği gözlemlenmiştir. Doğum öncesi uygulama ve kaçınmaların bebeğin sağlıklı olması ve fiziksel görünüşünün güzel olmasının yanı sıra güzel ahlak sahibi olabilmesi adına da önem taşıyan uygulama ve kaçınmalar olduğu gözlemlenmiştir. Şarkikaraağaç yöresi doğum sonrası inanış ve uygulamaları içerisinde iğne değişme, aydeş olma, sarılık süpürme gibi çok sık rastlanmayan uygulamaların nadir de olsa sürdürüldüğü tespit edilmiştir. Türk kültüründeki demonik varlıklardan olan Al Karısı'nın sebep olduğu ve çoklukla lohusa kadına zarar verdiği bilinen “Al Basması” hadisesi Şarkikaraağaç yöresinde alışılmışın dışında bir görünüme ve inanca sahiptir. Kötücül ruhlardan olan Al Karısı, gerçek dünya insanında vücut bulmuştur ve lohusaya değil yeni doğan bebeğe zarar verir.

Şarkikaraağaç yöresinde yapılan incelemeler adet, inanış, ritüel, dinsel-büyüsel nitelikli işlemlerden en az uygulamanın yer aldığı aşamanın “doğum sırası” olduğunu ortaya koymuştur. Uygulama ve inanışların yoğun olarak gerçekleştiği aşamanın ise “doğum sonrası” olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu uygulama ve inanışlar ilçenin kültürel yapısı doğrultusunda şekillenmiş ve sürekliliği bu ölçüde sağlanmıştır. Geçiş dönemi inanmalarının eski Türk kültürü ile bağları olduğu hatta İslamiyet’le tanışma sonrası İslamiyet’e uyum sağlayarak değiştiği gözlemlenmiştir. Doğum hakkında yapılan uygulamalar, inanışlar ve ritüellerin temelinde hem anneyi hem de bebeği dış dünya ve olağanüstü kötülüklerden koruma maksadının olduğu tespit edilmiştir. Ocakların, el almış kişilerin ve yöre halkınca işinin ehli kabul edilen bireylerin yaşanan sorunlarda çözüm noktasında büyük rol oynadığı görülürken zaman zaman tıbbi sağaltma yöntemlerine de başvurulduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, doğum hususunda çeşitli adet, inanç, ritüel ve dinsel- büyüsel işlemlerin insanlık tarihi boyunca var olduğu, günümüzde Şarkikaraağaç yöresinde de kayıplar vermiş olsa dahi devam ettirilmeye çalışıldığı görülmüştür.

TABLolar

Tablo 1: Kaynak Kişi Bilgileri

	İsim- Soyisim	Cinsiyeti	Doğduğu Yer	Doğum Tarihi	Öğrenim Durumu	Görüşme Tarihleri
KK1	Nermin Doğanay	Kadın	Şarkikaraağaç	1968	İlkokul	12.10.2011
KK2	Nesibe Yurtsever	Kadın	Şarkikaraağaç	1957	İlkokul	14.10.2011
KK3	Zeynep Yıldırım	Kadın	Çarık saray Kasabası	1939	Okur-Yazar Değil	12.10.2011
KK4	Fadime Keskin	Kadın	Şarkikaraağaç	1960	İlkokul	13.10.2011
KK5	Ülker Tatlısöz	Kadın	Şarkikaraağaç	1942	İlkokul	14.10.2011
KK6	Nazire Gürlek	Kadın	Şarkikaraağaç	1955	İlkokul	15.10.2011
KK7	Hamdiye Yıldırım	Kadın	Şarkikaraağaç	1936	Okur-Yazar Değil	11.10.2011
KK8	Hanife Yıldırım	Kadın	Kurucuova	1963	Ortaokul	11.10.2011
KK9	Duygu Süslü	Kadın	Şarkikaraağaç	1973	Ortaokul	14.10.2011
KK10	Fahriye Togay	Kadın	Şarkikaraağaç	1951	İlkokul	14.10.2011

KAYNAKÇA

Acıpayamlı, O. (1974). Türkiye’de Doğumla İlgili Adetler ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Aksan, D. (2008). Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Altun, I. (2004). Kandıra Türkmenlerinde Doğum-Evlenme-Ölüm, Yayıncı Yayınları, Kocaeli.

- Altun, I. (2008). Kocaeli/Suadiye Çepni Halk Kültürü, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Araz, R. (1995). Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Artun, E. (2007). Türk Halkbilimi, Karahan Kitabevi, İstanbul.
- Başçetinçelik, A. (1998). Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum- Evlenme-Ölüm, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Boratav, P. N. (1999). 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/14.php> (e.t. 20.02.2023).
- Ergin, M. (2009). Dede Korkut Kitabı İnceleme, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Göde, H. A. (2005). Isparta Folklorunda Gül. Ulusal Isparta Gül Sempozyumu, Gül Kitabı (Gül Kültürü Üzerine İncelemeler), Isparta Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayını, 193-202.
- Göde, H. A., & Ertürk, F. K. (2021). Halk Hekimliği Uygulamalarında Isparta Örneği ve Halk Hekimliğinin Geleneksel Tamamlayıcı Tıpa Dönüşümü, Halk Kültüründe Sağlık, Motif Vakfı Yayınları, 117-132.
- İlyasova, K. C., & Kalafat, Y. (1998). Türkmenistan ve Türkiye Halk İnançlarında Doğum, Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık, Ankara.
- İnan, A. (2017). Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İnan, A. (1976). Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı, Ankara
- Kadirzade, K. İ. (2005) Adetler, İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi (Türkiye Türkçesine Aktaran: Prof. Dr. Ahmet Doğan) Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1980). Eski Türk Dini, Türk Kültürü Kaynak Eserleri Serisi:12, Ankara.
- Kalafat, Y. (2009). İslamiyet ve Türk Halk İnançları, Berikan Yayınları, Ankara.
- Kalafat, Y. (1990). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. Ö.(2018). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Onar, Z. (1978). Şarkikaraağaç, 4 Eylül Matbaası, Ankara.
- Örnek, S. V. (1981). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tedkiki, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Örnek, S. V. (2000). Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şarkikaraağaç Kaymakamlığı, <http://www.sarkikaraagac.gov.tr/genel-bilgiler> (e.t. 14.04.2022).
- Topraklı, A. Y. (2012). Tarih ve Kültürümüzde Karaağaç Bilgi Şöleni, Semih Ofset, Ankara,
- Tulan, A. (2020). “İzmir Menemen Bölgesi Doğum Âdetleri”, Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar, 4(14), 51-62.
- Tunç, R. (2005). Şarkikaraağaç Tarihi, Nesil Matbaacılık, İstanbul.
- Turan, A. (1992). “Türk Folklorunda Albastı/Alkarısı İnanç”, Türk Kültürü Araştırmaları Doğu ve Güneydoğu Anadolu II, Milli Folklor Yayınları, Ankara, s.77-115.
- Yıldırım, H. D. (2012). “Şarkikaraağaç Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir İnceleme”, Lisans Bitirme Ödevi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta.